

УДК 94:908](477.61):321(031)

DOI 10.12958/2227-2844-2021-4(342)-70-83

Черняхівська Олена Михайлівна,
начальник видавничого відділу
Національного заповідника “Києво-Печерська лавра”,
м. Київ, Україна.
lavralena@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0001-9890-438X>

**ТОМ “ЛУГАНСЬКА ОБЛАСТЬ” ЕНЦИКЛОПЕДИЧНОГО
БАГАТОТОМНИКА “ІСТОРІЯ МІСТ І СІЛ УКРАЇНСЬКОЇ РСР”:
ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ**

Суспільно-політична ситуація в Україні принаймні останнього десятиліття, а особливо з 2014 р., висунула у центр уваги політичного життя проблеми особливостей історичного розвитку окремих, історично сформованих частин (регіонів) української національної території. Відтак гостро актуального значення набули питання історичної регіоналістики й локальної історії, вивчення минулого й сучасного стану вітчизняних населених пунктів, їхнього складу населення, історії найменувань та перейменувань. Через незнання чи нехтування цією специфікою неможливо проводити зважену й збалансовану політику на загальнодержавному й регіональному рівні, враховувати особливості розвитку окремих територій, уникати ймовірних конфліктів.

Тому вартим і сьогодні уваги є досвід підготовки багатотомної “Історії міст і сіл Української РСР” (1962–1983) (далі – ІМІС), яка й до сьогодні зберігає своє енциклопедичне значення, залишаючись унікальним джерелом знань з низки тем, насамперед з локальної історії України.

Предметом цього дослідження є особливості підготовки тому “Луганська область” як складника енциклопедичного проекту ІМІС.

Під час дослідження цієї проблеми авторка передусім використовувала джерельну базу київських архівів, яка є доволі розлогою й представлена насамперед низкою спеціалізованих й загальних фондів Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України), а саме: описи 1 та 2 фонду 4633 (Документи і матеріали з історії міст і сіл Української РСР (колекція)), де зберігаються матеріали Головної редколегії проекту та відділу ІМІС Інституту історії АН УРСР, фонду 2 “Рада Міністрів УРСР”, де також трапляється службове листування з питань підготовки проекту (адже керівник проекту П. Тронько був заступником Голови РМ УРСР і використовував адмінресурс для його просування) і фонду 14

“Архівне управління при РМ УРСР”, де містяться також документи щодо участі керівників цієї установи (як формального ініціатора проєкту) та обласних архівів щодо методичного забезпечення проєкту та фонду 1 “Центральний комітет Комуністичної партії України (1918–1991)” Центрального державного архіву громадських об’єднань України (ЦДАГО України), де зберігаються листування, рішення і партійні постанови з розглядуваного питання. Масив опублікованих джерел представлено насамперед українськомовним томом ІМІС “Луганська область” (*Історія*, 1968) та російськомовним томом “Ворошиловградская область” (*История*, 1976), змістову частину якого було почасти відкориговано через партійну ідеологічну кон’юнктуру, що з часу публікації української версії тому дещо змінилася. Інші опубліковані матеріали, дотичні до заявленої проблематики обраховуються одиницями.

29 травня 1962 р. було ухвалено постанову ЦК КП України 16/18-з “Про видання Історії міст і сіл Української РСР”, яка формалізувала початок реалізації багатотомного енциклопедичного проєкту “на громадських началах”. Головою Головної редколегії ІМІС було призначено заступника Голови Ради Міністрів УРСР Петра Тимофійовича Тронька. Реалізація проєкту передбачалася до відзначення 50-ї річниці “Жовтневої революції”, аби показати здобутки соціалістичної доби за цей період. Було організовано 26 редколегій на місцях – 25 обласних (за кількістю областей УРСР) і одну міську – для підготовки тому “Київ”. Очолювали ці редколегії переважно секретарі обкомів з ідеології. Первісно Головна редколегія планувала готувати та видавати томи за алфавітом, але першим опублікувати том “Київ” (*Тронько*, 1963, с. 26). Однак реалії підготовки багатотомника виявилися складнішими за плани, і 1967 р. друком вийшли наклади лише двох перших його томів – відповідно щодо Харківської і Полтавської областей (тобто, не за алфавітом), 1968 р. побачив світ том “Київ” з передмовою Головної редколегії до всього багатотомника, де, всупереч реаліям, було задекларовано, що “видання відкривається томом “Київ”...” (*Від Головної*, с. 12), а також томи “Львівська” та “Луганська” області.

8 лютого 1963 р. у П. Т. Тронька відбулася нарада щодо обговорення проєкту методичних вказівок для створення ІМІС. Слушні міркування висловив член Головної редколегії ІМІС, завідувач відділу історії мови Інституту мовознавства ім. О. О. Потебні АН УРСР К. К. Цілуйко. Він зазначив, що у вказівках є пункт щодо складання обласними редколегіями словника населених пунктів. Однак, на думку голови Української ономастичної комісії, у республіці нараховувалося забагато назв, які не вкладалися у норми літературної української мови: “На Дніпропетровщині таких назв понад 30: наприклад, “Істрістое”, “Ізобільное” та ін.” Ще більше таких чудернацьких топонімів було на Луганщині, в Одеській та Донецькій областях. “Як бути з такими

питаннями? – запитував Кирило Кузьмич. – Мені здається, треба: щоб такі назви населених пунктів відповідали історичній дійсності, з одного боку, а з другого – відповідали б нормам української мови. Їх треба узгодити з нормами української мови і ставити питання перед обласними органами про перегляд назв деяких населених пунктів” (*ЦДАВО України*, ф. 4633, оп. 1, спр. 5, арк. 11). Опонував йому член Головної редколегії В. Є. Нижник: “Я вважаю, що цього не треба робити. Тов. Цілуйко давно ставить питання про зміну назв. Мені здається, що цього робити не слід, тому що Істрістоє або Южне існують дуже давно, і змінювати їх нема потреби. По суті деякі назви можна змінити, а ті, які просто не відповідають нормам української мови, не треба чіпати. В цьому питанні треба підходити обережно. Назви, які зв’язані з іменами панів, таких, наприклад, як Терещенко, залишати не треба. На протязі цього року багато населених пунктів треба переіменувати, але підходити до питання треба не з міркою норм української мови” (*Там само*, арк. 11–12). К. К. Цілуйко наполягав на своєму, відповідаючи й на репліку очільника Головної редколегії щодо с. Ксаверівка Васильківського р-ну на Київщині, названого на честь “ката українського народу” Францішка Ксаверія Браницького.

По суті Кирило Кузьмич ледь завуальовано виступав проти повені калічених російськомовних топонімів, силоміць розсіяних по території республіки, які перетворилися на закорінену погану традицію. Особливо прикметним це було для території Донбасу – Луганської й Донецької областей: “Треба виходити з такого положення: назви ці давалися поміщиками, ніяких історичних подій вони не передають, але абсолютно виходять з норм української мови. Я не ставлю питання змінювати будь-які назви, а говорю про ті крайності, на які реагує навіть закордонна література. Питання треба у виконкомах доопрацювати і прийняти якісь конкретні заходи” (*Там само*, арк. 12).

У доповіді “Про стан і завдання роботи над історією міст і сіл Української РСР” на науковому семінарі відповідальних секретарів та членів робочих груп обласних редколегій (8–9 лютого 1967 р.) керівник проєкту П. Т. Тронько підбив проміжні підсумки виконання постанов ЦК КП України 1962 й 1964 рр., якими був ініційований республіканський багатотомник. Він нагадав присутнім, що рішення Президії ЦК КП України від 5 лютого 1964 р. “визначило”, що до кінця 1964 р. мали би бути завершені рукописи томів до Київській, Полтавській, Харківській, Одеській, Вінницькій, Львівській і Закарпатській областях. Власне кажучи, у самому рішенні ЦК КПУ від 5 лютого про жодні терміни не йшлося. Згадувалося про це у доповідній записці секретаря ЦК А. Д. Скаби, заступника голови Ради Міністрів УРСР П. Т. Тронька й директора Інституту історії АН УРСР О. К. Касименка від 1 лютого 1964 р., яка передувала відповідній ухвалі ЦК КПУ. У доповідній йшлося: “Ми вважаємо за необхідне організувати

видання 26-томної історії [“Міст і сіл УРСР”] за графіком, з таким розрахунком, щоб до 1 жовтня 1964 р. були представлені для остаточного редагування і друку томи по Київській, Харківській, Одеській, Полтавській, Вінницькій, Львівській та Закарпатській областях. Томи по всіх інших областях будуть підготовлені у 1965 р.” (*Меморандум*, 2007, с. 174).

Оскільки на початок 1967 р. на стадії видання або редакційної підготовки були лише п'ять томів ІМІС (Харківська, Полтавська, Луганська й Львівська області і м. Київ), щодо яких авторську роботу було завершено чи майже завершено, у своєму виступі П. Тронько слушно наголосив, що директивні терміни у більшості областей республіки таки були зірвані, підготовка томів “невиправдано затяглася” й у низці регіонів є ще “на далекій від завершення стадії”, а об'єктивних причин для пояснення такого становища немає (*ЦДАВО України*, ф. 4633, оп. 1, спр. 21, арк. 23). Доповідач констатував “не зовсім вірне” ставлення до відповідальної справи редколегій Вінницької, Одеської й Донецької областей, які 1965–1966 рр. зробили спробу „підкинути свої далеко ще недороблені рукописи Головній редколегії”, витративши чималі кошти на чистовий передрук й транспортування: “Так, наприклад, з Одеси до Києва спеціальним рейсом прибула машина “Волга”. Авторський колектив демобілізувався, бо коли редколегія приймала рішення про завершення роботи, автори вважали свою місію закінченою, і психологічно починати роботу знову було дуже важко”. Українським негативним був приклад Донецької обласної редколегії: “Редколегія тому “Донецька область”, намагаючись будь-що звалити з своїх плечей неповноцінний рукопис, вдалася навіть до дезорієнтації бюро обкому партії, якому вона доповіла про готовність тому. Заручившись рішенням бюро, члени редколегії прибули до Києва як переможці” (*Там само*, арк. 28). Однак уже перше ознайомлення з рукописами томів “Історії міст і сіл УРСР” щодо Вінницької, Одеської й Донецької областей засвідчило їхню недовершеність, численні недоліки. Відтак, за ухвалою Головної редколегії проекту, скороспілі рукописи цих обласних томів повернули в області для доопрацювання. “Єдине, чого домоглися товариші з цих редколегій, – наголошував заступник голови Ради Міністрів УРСР, – це втрати значного, такого дорогоцінного часу, який краще було б використати для роботи над рукописами” (*Там само*, арк. 28).

Водночас П. Тронько зауважив, що в настановах Головної редколегії ІМІС обласним редколегіям постійно наголошували на необхідності залучення вишівських викладачів-істориків як авторів, співавторів та членів робочих груп при редакційних колегіях для “доведення нарисів і томів в цілому до необхідного рівня”. Він сказав, що основну роботу над виконанням проекту треба було покласти передусім і переважно на фахівців-істориків, кандидатів і докторів наук, доцентів і професорів.

Оратор позитивно оцінив роботу низки обласних редколегій, які із самого початку правильно зрозуміли ключову роль у підготовці ІМІС професорсько-викладацького складу ВНЗ республіки, залучивши його до активної роботи: “Маючи в своєму розпорядженні достатній час, науковці могли добре опрацювати архіви, літературу і періодику, розумно поєднуючи виконання своїх прямих службових обов’язків з підготовкою історії міст і сіл” (*Там само*, арк. 29). Як приклад такого “правильного використання найбільш кваліфікованих кадрів” він подавав роботу Луганської обласної редколегії “Історії міст і сіл УРСР”, очолюваної секретарем з ідеології Луганського обкому КП України Юрієм Федоровичем Пономаренком й інструктором обкому партії Олександром Максимовичем Семененком (відповідальний секретар редколегії): “Завдяки вмілому керівництву більшість викладачів вузів – істориків – були зразу залучені до активної роботи. Протягом кількох років напруженої праці у співдружності з місцевими авторами, працівниками багатьох обласних установ і організацій, державного і партійного обласних архівів, краєзнавчого музею викладачі вузів в основному виконали покладене на них завдання, хоч воно було значно складнішим, ніж у багатьох інших областях” (*Там само*, арк. 29–30).

Оскільки регіон історично склався з частин колишніх Катеринославської, Харківської й Воронежської губерній, а також земель Облaсті Війська Донського, голова Головної редакційної колегії пояснював згадану “надскладність” завдання щодо підготовки обласного тому ІМІС тим, що відповідні документальні матеріали майже до кінця 1930-х рр. (тобто, моменту створення області) було розпорошено різними архівосховищами – Харкова, Києва, Дніпропетровська, Ростова-на-Дону, Воронежа, Москви й Ленінграда. Бракувало на місці й більшої частини необхідної літератури та періодики, оскільки територія Луганщини була під тимчасовою нацистською окупацією. Тому обласна редколегія змушена була організувати чимало відряджень для опрацювання архівних джерел і літератури – до вказаних міст та ін.

Зрештою, й Державний архів Луганської області (ДАЛО), попри обмеженість своїх документально-фондових ресурсів, одним з перших долучився до забезпечення довідково-інформаційної бази підготовки обласного тому ІМІС. Так, вже 16 січня 1962 р. (отже, ще до ухвалення першої постанови ЦК КПУ про ІМІС) директор ДАЛО В. П. Олійник звернувся до начальника науково-видавничого відділу Архівного управління при Раді Міністрів УРСР І. Л. Бутича з проханням надати “методичну і практичну допомогу (посібники, відповідна література)” щодо опрацювання “робочої інструкції по виявленню документальних матеріалів до довідника “Історія міст і сіл Української РСР” (згідно плану архіву на 1962 р.)” (*ЦДАВО України*, ф. 14, оп. 2, спр. 1578, арк. 12).

Наприкінці січня з Києва надійшла відповідь, що програма підготовки довідника “Історія міст і сіл Української РСР”, а також анкета щодо збирання матеріалів на місцях про населені пункти області “уже розроблені і погоджені з ЦК КПУ” й невдовзі будуть надіслані до Луганська. Цими матеріалами слід було керуватися у подальшій роботі над виданням (*Там само*, арк. 10). До отримання цих інструктивних матеріалів Іван Лукич радив зайнятися уточненням списку населених пунктів області, а також виявленням і картковим розписом відомостей, наявних у матеріалах обласного архіву про міста й села Луганщини: “Для того, щоб більше зробити в цьому напрямку і з меншою витратою часу, – слід для каталогізації підібрати такі фонди, в яких найбільше відомостей з історії міст і сіл. Крім того, рекомендуємо звернутися до філіалу ЦДІА УРСР в м. Харкові – там є, зокрема, матеріали про заселення сучасної Луганщини” (*Там само*).

Насамкінець у листі з архівного главку подавалися конкретні поради щодо наявної бібліографії з історичного містознавства: “Бібліографія з історії міст також складається, і все те, що буде стосуватись Луганщини, Ви одержите пізніше. Для початку познайомтесь з “Географическо-статистическим словарём Российской империи” П. Семёнова в 5-ти томах. Там є відомості про крупніші населені пункти області. В 60-х рр. минулого століття видавались “Списки населённых мест Российской империи”. Кожній губернії був присвячений окремий том. Вам треба взяти “Екатеринославскую губернию”. Деякі відомості з історії Луганщини також знайдете у виданнях Катеринославської архівної комісії” (*Там само*, арк. 10–11).

Завдяки вмільй й чіткій організації роботи обласної редакційної колегії та систематичному контролю за виконанням її завдань том “Луганська область”, що не планували видати у числі перших, фактично було завершено у другій половині 1966 р., тобто “раніше багатьох першочергових областей, у яких і кадрів значно більше (Київ, Одеса, Ужгород) і архіви в основному під рукою” (*ЦДАВО України*, ф. 4633, оп. 1, спр. 21, арк. 30.).

28 грудня 1965 р. голова Луганської обласної редколегії, секретар Луганського обкому КП України Юрій Пономаренко листом звернувся до керівника республіканського проекту історії міст і сіл П. Т. Тронька. Обласна редколегія видання просила заступника Голови Ради Міністрів УРСР “у зв’язку з необхідністю завершення роботи над томом „Історія міст і сіл Луганської області”” виділити їй додатково 2 500 руб. на видатки, пов’язані з виготовленням 800 фотоілюстрацій (1 600 руб.), “пошуком матеріалів з історії населених пунктів Луганської області в архівах Харкова, Києва, Дніпропетровська, Москви” (600 руб.) й передруком 3 000 сторінок машинопису (300 руб.). До цього було долучено довідку Луганського обласного управління культури від 22 грудня 1965 р. про вже витрачені суми на підготовку регіонального

тому (3 271 руб.): віднайдення матеріалів з історії населених пунктів Луганщини в архівах Харкова, Києва, Ленінграда, Дніпропетровська, Москви, Ростова й Новочеркаська (1 900 руб.); канцтовари (209 руб.); виготовлення фотоілюстрацій (772 руб.); передрук текстів (390 руб.) (*ЦДАВО України*, ф. 2, оп. 13, спр. 1651, арк. 1–2).

9 серпня 1966 р. під час засідання бюро Луганського обкому Компартії України було розглянуто й питання “Про стан роботи по написанню “Історії міст і сіл Луганської області” й заходи щодо пропаганди зібраних матеріалів”. Було зазначено, що міськкоми й райкоми, первинні партійні організації регіону на виконання постанови ЦК КП України від 29 травня 1962 р. “Про видання на громадських засадах „Історії міст і сіл Української РСР”” завершили роботу із збирання матеріалів й підготовки рукопису обласного тому цього проекту. Загалом підготували 61 історичний нарис про міста, селища й села Луганщини, 15 загальних характеристик її районів, а також 226 історико-економічних довідок про центри сільських й селищних рад (*ЦДАГО України*, ф. 1, оп. 53, спр. 4698, арк. 124).

Повідомлялося, що до підготовки видання було залучено понад дві тисячі осіб. Це – викладачі вищої школи регіону, учителі, журналісти, партійні й радянські працівники, “ветерани революційних боїв”, “активні учасники соціалістичного будівництва”. Під час роботи над обласним томом в архівах та бібліотеках Москви, Ленінграда, Києва, Харкова, Дніпропетровська, Ростова-на-Дону, Новочеркаська, Воронежа й, звісно, Луганська було виявлено понад 70 тис. різноманітних документів з історії міст і сіл Луганщини. Широке залучення громадськості дозволило не лише максимально повно “дослідити історичний матеріал” й представити його в обласному томі, а й, за оцінкою регіонального компартійного керівництва, “широко висвітлити боротьбу трудящих за втілення рішень ХХІІІ з’їзду КПКРС й ХХІІІ з’їзду КП України, за гідну зустріч 50-річчя Великого Жовтня й 100-річчя від дня народження В. І. Леніна” (*Там само*). Поряд із локальним й скороминущим пропагандистським ефектом, масштабна краєзнавча робота активізувала інтерес на місцях до історичного минулого краю: у 20 населених пунктах Луганщини упродовж двох останніх років постали громадські краєзнавчі музеї, а відомості з місцевої історії стали активніше використовуватися не лише у лекційно-пропагандистській роботі, а й у навчанні в середній школі (*Там само*).

Відтак бюро Луганського обкому КП України 9 серпня 1966 р. ухвалило: “1. Погодитися з пропозицією обласної редакційної колегії про рекомендацію до друку рукопису тому “Історія міст і сіл Луганської області”. 2. Запропонувати міськкомам й райкомам КП України систематично поповнювати матеріал з історії рідного краю. Особливу увагу звернути на відбір документів, які висвітлюють боротьбу трудящих області за втілення у життя рішень ХХІІІ з’їзду КПКРС й ХХІІІ з’їзду

КП України”. У наступних пунктах рішення йшлося про потребу активного використання нарисів з історії міст і сіл області у лекційно-пропагандистській роботі, популяризації їх у місцевій пресі. Миськкоми, райкоми й первинні партійні організації Луганщини спонукали до збирання матеріалів й написання історії шахт, заводів, фабрик, колгоспів й радгоспів області. Насамкінець у зв’язку з вибуттям у процесі роботи над обласним томом ІМІС окремих членів обласної редколегії, затверджували її новий склад (*Там само*, арк. 124–125).

23 серпня 1966 р. питання готовності до друку Луганського тому ІМІС розглядали на поширеному засіданні Головної редколегії проекту. Доповідали із цього питання заступник голови редколегії обласного тому О. М. Бурлаков та завідувач відділу історії міст і сіл Інституту історії АН УРСР О. А. Парасунько.

3 вересня 1966 р. голова Луганської обласної редакційної колегії “Історії міст і сіл Української РСР”, секретар Луганського обкому КП України Ю. Пономаренко звернувся до П. Т. Тронька з проханням: “Просимо Вас дозволити витратити з коштів місцевого бюджету вісім тисяч рублів для видатків, пов’язаних з завершенням робіт щодо підготовки до видання тому “Історія міст і сіл Луганської області” (переклад тексту з російської на українську мову, передрук тощо)” (*ЦДАВО України*, ф. 2, оп. 13, спр. 1651, арк. 3). Відповідний дозвіл щодо відпуску коштів з обласного бюджету було отримано (*Там само*, арк. 5), хоча вищезгаданий переклад українською “автентичних” російськомовних текстів місцевих соціогуманітаріїв (істориків, краєзнавців й істориків партії) був “нецільовим витрачанням бюджетних коштів”.

Відтак Луганський том проекту надійшов на рецензування й редагування до відділу історії міст і сіл Інституту історії АН УРСР та профільної редакції “Української Радянської Енциклопедії”.

Отже, 14 вересня 1966 р. рукопис обласного тому ІМІС розглядали на засіданні відділу історії міст і сіл Інституту історії. Зібрання розпочав вступним словом очільник відділу О. А. Парасунько, який зауважив, що частину нарисів тому написано непогано, і їх можна перекладати з російської на нормативну українську мову, але значна частина рукописів все ще вимагає “певної доробки”. За його словами: “Луганчани працювали наполегливо, але все ж ще не все зробили. Вони хочуть видати свій том до 50-річчя Жовтня. Це – дуже добре, але потрібно і нариси подати такі, щоб не було затримки в редакції [УРЕ], коли приступлять до роботи над томом” (*ЦДАВО України*, ф. 4633, оп. 2, спр. 14, арк. 43).

Обговорення у відділі ІМІС відбулося для луганчан доброзичливо. Так, секретар Головної редколегії ІМІС І. С. Слабеев констатував, що 62 нариси обласного тому нерівноцінні за науковим рівнем. Він докладно ознайомився з трьома нарисами й порівняв їх з

аналогічними нарисами Харківського тому, віддавши перевагу луганчанам: “В нарисах по Луганській області краща форма викладу і розкриття матеріалу”. Недолік він вбачав у розтягнутості окремих текстів, які доведеться скорочувати (*Там само*, арк. 44). Співробітник відділу О. А. Бевзо відзначив “хорошу джерельну базу” обласних нарисів. Його колега О. Кудін констатував “дуже велику роботу” над текстами авторів Луганського тому, зауваживши, що їхня літературна форма “вигідно відрізняється від нарисів по інших областях”. До недоліків текстів він зарахував надмірний “техніцизм” у викладі матеріалу, утім, зрозумілий для історичного нарративу цього індустріального регіону України (*Там само*).

Резюмував обговорення завідувач відділу О. А. Парасунько: “До кожної області треба підходити окремо. Що стосується нарисів по Луганській області, то вони вигідно відрізняються від нарисів інших областей. Добре враження залишають нариси такі, як Новопсков, Луганськ та ін. Їх можна давати на переклад. Інші, які не відповідають вимогам, потрібно повернути на доопрацювання в Луганськ [...]” (*Там само*, арк. 45). Ухвалили завершити рецензування усього тексту обласного тому до 15 жовтня 1966 р. Відправлені ж на доопрацювання нариси мали повернутися до Києва до 15 грудня з тим, щоб здати обласний том до редакції УРЕ найпізніше до 1 січня 1967 р., оскільки лише за цієї умови “можна розраховувати, що том може бути виданий до 50-річчя Радянської влади” (*Там само*, арк. 46).

Саме тому П. Тронько у вищезгаданій доповіді від 8 лютого 1967 р. насамкінець власної “оди” Луганській редколегії “Історії міст і сіл Української РСР” наголосив: “Відділ історії міст і сіл та редакція історії міст і сіл [УРЕ] прочитали том, редколегія і автори врахували їх зауваження у стислі строки, і зараз почалася редакційно-видавнича робота над рукописом. Це, товариші, приклад, гідний наслідування” (*ЦДАВО України*, ф. 4633, оп. 1, спр. 21, арк. 30).

Питання про Луганський том вчергове розглядали на засіданні Головної редколегії ІМІС 11 серпня 1967 р. Попри констатацію певних проблем з ілюстративним рядом обласного тому, вирішили спрямувати його рукопис до набору, відтермінувавши майже на місяць передачу фотоілюстрацій: “Зважаючи на деяку затримку технічної підготовки частини ілюстративного матеріалу по тому “Луганська область”, просити керівництво книжкової фабрики ім. Фрунзе [м. Харків] [...] прийняти до набору рукопис цього тому у визначений графіком строк (1 вересня 1967 р.) без ілюстрацій. Зобов’язати редакцію історії міст і сіл Головної редакції УРЕ [...] забезпечити завершення підготовки і подання на виробництво всього ілюстративного матеріалу по тому “Луганська область” до 20 вересня 1967 р.” (*ЦДАВО України*, ф. 4633, оп. 1, спр. 19, арк. 3).

Після неодноразового доопрацювання текстів нарисів і довідок про населені пункти Луганщини обласний том з'явився друком 1968 р. (*Історія*, 1968).

Список використаної літератури

1. Історія міст і сіл Української РСР: в 26 т. / АН УРСР. Інститут історії; Головна редкол.: П. Т. Тронько (голова) та ін. Київ : Головна ред. УРЕ АН УРСР, 1968. Луганська область / Редкол. тому: Ю. Ф. Пономаренко (голова) та ін. 940 с. **2. История городов и сел Украинской ССР:** в 26 т. / АН УССР. Ин-т истории; Гл. редкол.: П. Т. Тронько (пред.) и др. Ворошиловградская область. Киев : Гл. ред. Укр. сов. энцикл. АН УССР, 1976. 727 с. **3. Тронько П. Т.** До написання історії міст і сіл Радянської України. *Український історичний журнал*. 1963. № 2. С. 24–30. **4. Від Головної редакційної колегії “Історії міст і сіл Української РСР”.** *Історія міст і сіл Української РСР: в 26 т.* / АН УРСР. Інститут історії; Головна редкол.: П. Т. Тронько (голова) та ін. Київ : Головна ред. УРЕ АН УРСР, 1968. Київ / Редкол. тому: В. О. Бойченко (голова) та ін. С. 12. **5. ЦДАВО України** (Центр. держ. архів вищ. орг. влади та упр. України). Ф. 4633. Оп. 1. Спр. 5. **6. Меморандум А. Д. Скаби, П. Т. Тронька та О. К. Касименка для ЦК КПУ про підготовку багатотомної “Історії міст і сіл Української РСР”**, 1 лютого 1964 р. *Інститут історії України НАН України: Друге двадцятиріччя (1957–1977): Документи і матеріали* / [НАН України. Ін-т історії України; упоряд. О. С. Рубльов; відп. ред. акад. НАН України В. А. Смолій]. Київ : Ін-т історії України НАН України, 2007. С. 171–175. **7. ЦДАВО України.** Ф. 4633. Оп. 1. Спр. 21. **8. ЦДАВО України.** Ф. 14. Оп. 2. Спр. 1578. **9. ЦДАВО України.** Ф. 2. Оп. 13. Спр. 1651. **10. ЦДАГО України** (Центр. держ. архів громад. об'єд. України). Ф. 1. Оп. 53. Спр. 4698. **11. ЦДАВО України.** Ф. 4633. Оп. 2. Спр. 14. **12. ЦДАВО України.** Ф. 4633. Оп. 1. Спр. 19.

References

1. Tronko, P. T., & Ponomarenko, Yu. F. (Ed.). (1968). *Istoriia mist i sil Ukrainskoi RSR* [History of Cities and Villages of the Ukrainian SSR]. (Vol. 1–26). Vol. Luhanska oblast [Luhansk Region]. Kyiv: Holovna red. URE AN URSR [in Ukrainian]. **2. Tronko, P. (Ed.).** (1976). *Istoriya gorodov i sel Ukrainskoj SSR: v 26 t.* [History of Cities and Villages of the Ukrainian SSR]. (Vol. 1–26). Kiev: Gl. red. Ukr. sov. encikl. AN USSR [in Russian]. **3. Tronko, P. T. (1963).** Do napysannia istorii mist i sil Radianskoi Ukrainy [To the creation of the history of cities and villages of the Soviet Ukraine]. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal – Ukrainian Historical Journal*, 2, 24-30 [in Ukrainian]. **4. Tronko, P. (1968).** Vid Holovnoi redaktsiinoi kolehii “Istorii mist i sil Ukrainskoi RSR” [From the Main editorial board of the History of Cities and Villages of the Ukrainian SSR]. *Istoriia mist i sil Ukrainskoi RSR –*

History of Cities and Villages of the Ukrainian SSR. (pp. 12). Kyiv: Holovna red. URE AN URSS [in Ukrainian]. **5. TsDAVO** Ukraine (Tsentr. derzh. arkhiv vyshch. orh. vldy ta upr. Ukrainy) [CSAHB of Ukraine. Central State Archives of Supreme Bodies of Power and Government of Ukraine]. F. 4633. Op. 1. Spr. 5 [in Ukrainian]. **6. Rublov O. S., & Smolii, V. (Eds.).** (2007). Memorandum A. D. Skaby, P. T. Tronka ta O. K. Kasymenka dlia TsK KPU pro pidhotovku bahatotomnoi "Istorii mist i sil Ukrainskoi RSR", 1 liutoho 1964 r. Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy: Druhe dvadtsiatyrichchia (1957–1977): Dokumenty i materialy [Memorandum of A. D. Skaba, P. T. Tronko and O. K. Kasymenko for the Central Committee of the Communist Party on the preparation of the multi-volume "History of Cities and Villages of the Ukrainian SSR", February 1, 1964. Institute of History of Ukraine, National Academy of Sciences of Ukraine: The Second Twentieth Anniversary (1957–1977): Documents and Materials]. (pp. 171-175). Kyiv: In-t istorii Ukrainy NAN Ukrainy [in Ukrainian]. **7. TsDAVO** Ukraine [CSAHB of Ukraine]. F. 4633. Op. 1. Spr. 21 [in Ukrainian]. **8. TsDAVO** Ukraine [CSAHB of Ukraine]. F. 14. Op. 2. Spr. 1578 [in Ukrainian]. **9. TsDAVO** Ukraine [CSAHB of Ukraine]. F. 2. Op. 13. Spr. 1651 [in Ukrainian]. **10. TsDAHO** Ukraine (Tsentr. derzh. arkhiv hromad. obied. Ukrainy) [CSAHB of Ukraine (Central State Archives of Public Organizations of Ukraine)]. F. 1. Op. 53. Spr. 4698 [in Ukrainian]. **11. TsDAVO** Ukraine [CSAHB of Ukraine]. F. 4633. Op. 2. Spr. 14 [in Ukrainian]. **12. TsDAVO** Ukraine [CSAHB of Ukraine]. F. 4633. Op. 1. Spr. 19 [in Ukrainian].

Черняхівська О. М. Том "Луганська область" енциклопедичного багатотомника "Історія міст і сіл Української РСР": особливості підготовки

У дослідженні на підставі документальної бази центральних київських архівів розкриваються проблеми та хід підготовки тому "Луганська область" унікального енциклопедичного видання "Історія міст і сіл Української РСР" у 26-ти томах. Авторка акцентує на тому, що завдяки злагодженій професійній роботі виконавців завдання на обласному рівні том було підготовлено у дуже короткі терміни, порівняно з переважною більшістю томів ІМІС. Адже протягом 1967 по 1968 рр. вийшли друком лише 5 томів з запланованих 26-ти (згідно з постановою ЦК КПУ від 29 травня 1962 р. "Про видання Історії міст і сіл Української РСР"). Проте реалізацію всього проєкту передбачали до відзначення 50-річчя "Великого Жовтня". Цікаво, що з початку роботи над багатотомником вихід друком накладу тому "Луганська область" серед томів першої черги Головна редколегія проєкту не планувала. Однак у процесі роботи черговість і терміни виходу томів друком через різні об'єктивні і суб'єктивні причини різнилися від запланованих, і останній том україномовної версії проєкту "Кримська область" було опубліковано лише у 1974 р. Характер цих причин авторка показала на

прикладі підготовки Луганського тому і обговорення різних стадій його підготовки і наукових проблем, дотичних до написання його текстів на засіданнях Головної редколегії ІМІС, відділу історії міст і сіл Інституту історії АН УРСР тощо. Висвітлено позитивну роль, яку відіграло керівництво Державного архіву Луганської області, обласної редколегії тощо у підготовці тому. Складністю написання як вступної статті, так і нарисів щодо населених пунктів цієї області було те, що останню було сформовано з територій, які раніше належали іншим регіональним утворенням, тому автори, крім студіювання наявної, зокрема дореволюційної літератури, мусили багато виїжджати до українських і російських архівів для збору інформації завдяки організаційній підтримці і сприяння обласного комітету партії, що серйозно поставився до завдання підготовки цього видання.

Ключові слова: Історія міст і сіл Української РСР, том “Луганська область”, Головна редколегія, архіви.

Черняховская Е. М. Том “Луганская область” энциклопедического многотомника “История городов и сел Украинской ССР”: особенности подготовки

В исследовании на основании документальной базы центральных архивов раскрываются проблемы и ход подготовки тома “Луганская область” уникального энциклопедического издания “История городов и сел Украинской ССР” в 26-ти томах. Автор акцентирует внимание на том, что благодаря слаженной профессиональной работе исполнителей задания на областном уровне том был подготовлен в очень короткие сроки по сравнению с подавляющим большинством томов проекта. Ведь начиная с 1967 по 1968 гг. были опубликованы лишь 5 томов из 26-ти, которые запланировали согласно постановлению ЦК КПУ от 29 мая 1962 “Об издании Истории городов и сел Украинской ССР”). К тому же, издание всего многотомника предусматривали приурочить к 50-летию “Великого Октября”. Интересно, что изначально Главная редколлегия проекта издание тома “Луганская область” среди томов первой очереди не предусматривала. Однако в процессе работы очередность и сроки публикации томов вследствие различных объективных и субъективных причин отличались от запланированных, и последний том его украиноязычной версии “Крымская область” опубликовали лишь в 1974 г. Характер этих причин автор показала на примере подготовки Луганского тома. Они раскрыты в процессе обсуждения стадий его подготовки и научных проблем, касающихся написания текстов на заседаниях Главной редколлегии “Истории городов и сел Украинской ССР”, одноименного отдела Института истории АН УССР и т.п. Освещена позитивная роль руководства Государственного архива Луганской области, областной редколлегии тома и т.п. в его подготовке. Сложностью написания как вступительной статьи, так и очерков

относительно населенных пунктов этой области было то, что последняя была сформирована из территорий, которые ранее входили в состав других региональных образований, поэтому авторы, кроме изучения имеющейся, в частности, дореволюционной, литературы много работали в различных украинских и российских архивах для сбора информации благодаря организационной поддержке и содействию областного комитета партии, серьезно отнесшегося к заданию подготовки этого издания.

Ключевые слова: История городов и сел Украинской ССР, том “Луганская область”, Главная редколлегия, архивы.

Chernyakhivska O. M. The “Luhansk Region” volume of the multivolume “History of Cities and Villages of the Ukrainian SSR”: features of preparation

The paper deals with problems and process of preparation of the “Luhansk Region” volume as part of the unique encyclopedic project “The History of Cities and Villages of the Ukrainian SSR” in 26 volumes. The study is based on the documents of the central Ukrainian archives. The author focuses on the fact that due to the coordinated professional work of the regional executors of the project, the volume was prepared in a very short terms compared with the overwhelming majority of the volumes on other Ukrainian regions. After all, starting from 1967 to 1968 only 5 from the 26 volumes (that were planned according to the “On the publication of the history of cities and villages of the Ukrainian SSR” Decree of the Central Committee of the Ukr. SSR Communist Party on the May 29, 1962) were published. In addition, the publication of all the volumes had to be devoted to the 50th anniversary of the “Great October” (November, 7, 1967). It is worth emphasizing that initially the Main editorial board of the project did not considered the “Luhansk Region” volume to be among first volumes to be published. However, in the preparatory process, the order and timing of the publication of volumes differed from the planned due to various objective and subjective reasons, and the last book of the Ukrainian-language version of the project, namely the “Crimean Region” volume was published in 1974 only. The author on the example of the Luhansk volume creation has showed the character of that reasons. They were uncovered at the meetings of the “History of cities and villages of the Ukrainian SSR” Main editorial board and of the “History of cities and villages of the Ukrainian SSR” department of the Institute of History of the Ukr. SSR Academy of Sciences during discussions on various stages of the volume creation and scientific problems regarding the writing of texts. The positive role of the State Archives of the Luhansk region’s and the regional editorial board’s management in its preparation has been highlighted. The difficulty to create both the introductory article and essays about the settlements of the region was that it was formed from the territories that had been previously parts of other regional entities. Therefore,

the authors not only studied a large number of literature, including the pre-revolutionary, but worked a lot in various Ukrainian and Russian archives to collect information. It happened due to the organizational support and promotion of the regional party Committee that seriously attributed to the intensive and successful process of the volume preparation.

Keywords: History of cities and villages of the Ukrainian SSR, the “Luhansk Region” volume, the Main editorial board, archives.

Стаття надійшла до редакції 13.04.2021 р.

Прийнято до друку 20.05.2021 р.

Рецензент – д. і. н., проф. Набока О. В.